

LILIA BOTOCHAROVA, *Plaques votives thraces de l'époque romaine*, în *Latomus*, XIX, 1, 1960, p. 125–129, pl. XIII, 1–3.

Se publică două fragmente de plăci votive de marmură dedicate cavalerului trac, provenite din cartierul de sud al oraşului Plovdiv, din Bulgaria.

Primul fragment de $12 \times 17 \times 2,5$ cm, jumătatea inferioară a unei plăci, reprezintă, în relief, calul mergînd spre dreapta şi piciorul drept al cavalerului, iar în partea inferioară a cadrului are o inscripţie închinată de către thracul Kotnos zeului Pluto. Identificarea zeului trac cu zeul Pluto fără atribute speciale — primul monument de acest gen din Tracia — dovedeşte atât caracterul chthonian al cavalerului trac, protector al fertilităţii şi al abundenţei, cît şi momentul

sincretismului religios al concepţiilor autohtonilor cu religia romană.

Fragmentul al doilea, partea superioară a unei plăci votive de 15×23 cm, reprezintă pe eroul trac tricefal, acoliţii săi, două adoratoare, bustul zeului Sol şi Luna, iar pe marginea cadrului o inscripţie ştearsă. Analogia acestui fragment «traco-mitriac» cu un alt monument, descoperit în alt cartier al oraşului Plovdiv, arată că eroul trac nu era figurat numai sub forma zeului Pluto, ci şi sub aceea a Cerberului.

Autoarea constată că cele două plăci votive, dovezi concrete ale unei puternice tradiţii ale populaţiei autohtone, sînt în directă legătură cu concepţiile religioase populare ale tracilor de la Philippolis (Plovdiv) în epoca romană.

Ion Berciu

D. TUDOR, *La prétendue guerre de Caracalla contre les Carpes*, în *Latomus*, XIX, 2, 1960, p. 350–356, pl. XVII.

Se examinează atent, din toate punctele de vedere, cunoscutul monument epigrafic CIL, III, 14416 (= ILS, 7178), descoperit în 1899 la Ulpia Oescus şi dedicat de către Claudius Nicomedes, decurio la Tyras, lui Titus Aurelius Flavinus, primipilaris, distins de Caracalla cu gradul de ofiţer şi cu o recompensă de 25 000 de dinari ob *alacritatem virtutis adversus hostes C[arpos]*. Autorul reconstituie ultimul cuvînt — *C[arpos]* — din rîndul 13 al acestei inscripţii, pe baza căreia se emisese ipoteza, de către cei mai mulţi

istorici, a unui război al lui Caracalla împotriva carpilor, prin *C[ennos]*, trib germanic de la Rhin. Astfel, se lămureşte, în mod definitiv, printr-o argumentare strînsă şi o bogată bibliografie, în legătură cu funcţiunile civile onorifice ale lui Flavinus şi cu prezenţa lui Caracalla în Dacia, la Porolissum, în cursul anului 214, întreaga problemă asupra căreia persista de multă vreme o mare îndoială. Acest studiu, coroborat de acela al lui M. Macrea, *Apărarea graniţei de vest şi nord-est a Daciei pe timpul împăratului Caracalla* (SCIV, VIII, 1–4, 1957, p. 215–252) reprezintă o contribuţie importantă la lămurirea istoriei vechi a patriei noastre.

Ion Berciu

G. B. FEDOROV, *О двух обрядах погребения в черняховской культуре (по памятникам Молдавии)*, (Două rituri funerare în cultura Cerneahov — După monumentele din R. S. S. Moldovenească), în SA, 3, Moscova, 1958, p. 234–243.

În mai 1957, Institutul de Istorie a Culturii Materiale al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. şi

Institutul de Arheologie al Academiei de Ştiinţe din Ucraina au organizat la Kiev o sesiune consacrată problemei culturii Cerneahov de pe teritoriul U.R.S.S.¹ După această dată arheologii sovietici au început să publice în revista *Советская*

¹ O scurtă informare asupra comunicărilor şi discuţiilor din cadrul acestei sesiuni o face L. A. Golubeva, *Совещание посвященное проблемам черняховской культуры*, în SA, 4, 1957, p. 274–277.

археология la rubrica « Discuții și dezbateri », studii mai ample cu privire la unele aspecte ale culturii Cerneahov. Astfel, într-un articol publicat în 1957, pe baza ritului funerar, tipului de locuință, ceramică și diferite obiecte de inventar, M. A. Tihanova a scos în evidență unele deosebiri regionale în aria de răspindire a culturii Cerneahov, stabilind un număr de cinci variante¹. Un an mai târziu, G. B. Fedorov a publicat în aceeași revistă articolul « *Două rituri funerare în cultura Cerneahov (după monumentele din R.S.S. Moldovenească)* », care, prin modul de a rezolva problema cauzelor și originilor celor două rituri de înmormântare în cultura Cerneahov, ne-a atras atenția în mod special.

Importanța acestei lucrări pentru arheologii români, a căror activitate se desfășoară în domeniul arheologiei prefeudale, decurge din necesitatea de a cunoaște stadiul actual al cercetărilor din U.R.S.S. cu privire la cultura Cerneahov, care, în ultima vreme, a început să fie cunoscută și studiată din ce în ce mai bine și în țara noastră. Lucrarea prezintă cu atât mai mult interes pentru cercetătorii noștri, cu cât ea se referă și la unele descoperiri similare din România.

G. B. Fedorov pune în discuție problema coexistenței celor două rituri funerare în cultura Cerneahov numai pentru teritoriul dintre Prut și Nistru, cu toate că cimitire de tip Cerneahov cu incinerări și înhumări se întâlnesc, cu unele excepții, pe întreaga arie de răspindire a acestei culturi. El consideră că asocierea ritului incinerării cu cel al înhumării este o « trăsătură atît de caracteristică încît ea constituie unul din indiciile care probează apartenența unui monument la cultura Cerneahov »². Cu toate acestea, coexistența celor două ritualuri de înmormântare în aceleași cimitire, credem noi, nu poate fi socotită un fenomen general, o caracteristică obligatorie pentru întreaga arie de răspindire și pentru întreaga perioadă de existență a culturii Cerneahov. Astfel, la Sintana de Mureș s-a descoperit o

necropolă cuprinzînd numai morminte de înhumare, al căror inventar este tipic pentru cultura Cerneahov³. G. B. Fedorov nu se poate limita numai la exemplificările și analiza descoperirilor din R.S.S. Moldovenească, de aceea apelează deseori și la descoperirile asemănătoare din celelalte regiuni unde se întâlnește această cultură. Prin aceasta, însuși G. B. Fedorov ne lasă să înțelegem că problema riturilor funerare din cultura Cerneahov de pe teritoriul R.S.S. Moldovenești nu poate fi despărțită de problema riturilor funerare din întreaga arie de răspindire a culturii Cerneahov, în ansamblul ei. Din discuțiile purtate asupra comunicării « *О локальных вариантах черняховской культуры* », ținută de M. A. Tihanova la sesiunea din mai 1957 de la Kiev, a reieșit că, în stadiul actual de cercetare, cultura Cerneahov se caracterizează mai mult prin unitatea sa decît prin deosebirile din cadrul ei de la o regiune la alta. În timpul discuțiilor, G. B. Fedorov a subliniat, de exemplu, că monumentele de tip Cerneahov din regiunile Nistrului și Niprului sînt foarte apropiate și ele nu trebuie împărțite în două variante, așa cum a încercat M. A. Tihanova⁴. Avînd în vedere că descoperirile făcute pînă acum nu sînt suficiente pentru a stabili definitiv variantele regionale ale culturii Cerneahov, sîntem de părere că și problema riturilor funerare practicate de purtătorii acestei culturi trebuie pusă deocamdată concomitent, pentru toate regiunile unde se întâlnesc cimitire de tip Cerneahov și nu separat, pe unități geografice.

G. B. Fedorov își începe studiul cu cîteva aprecieri generale referitoare la datarea culturii Cerneahov între sec. II e.n. și prima jumătate a sec. V. e.n., precum și la unele elemente ce se disting clar în această cultură, pe care le tratează în următoarea ordine: elemente sarmatice, getice, romane, grecești, celtice, de tip Przeworsk și Zarubineț. El continuă cu descrierea generală a cimitirelor de tip Cerneahov, scoțînd în evidență

никам молдавии), în *СА*, 4, 1958, p. 236.

³ I Kovács, *A. Marosszentannai népvándorlásokról*, în *DolgCluj*, III, 2, 1912.

⁴ L. A. Golubeva, *loc. cit.*, p. 274.

¹ M. A. Tihanova, *О локальных вариантах черняховской культуры* în *СА*, 4, 1957, p. 168—194.

² G. B. Fedorov, *О двух обрядах погребения в черняховской культуре (по памят-*

observațiile caracteristice asupra gropilor mormintelor, asupra scheletelor incinerate sau inhumate, precum și asupra inventarului mormintelor. G. B. Fedorov observă că, în cadrul fiecărei necropole, mormintele au o anumită ordine, pe baza căreia trage concluzia că ar exista unele «reguli generale ale cultului și riturilor funerare»¹. La marginea cimitirelor semnalează gropi pline cu cenușă, oase și vase sparte cu urme de la fierțură, pe care le pune pe seama unor eventuale ospete funerare.

G. B. Fedorov nu se preocupă în aceeași măsură de toate problemele legate de practica celor două rituri funerare, cu totul deosebite în cultura Cerneahov, ci insistă numai asupra problemelor principale. El stabilește, mai întâi, cauzele care au dus la folosirea în același timp a unor rituri de înmormintare diferite, după care încearcă să arate, în cadrul culturii Cerneahov, originea getică a incinerăției și originea sarmatică a inhumăției. Arătând că, atît printr incinerăți, cît și printr inhumăți, se întîlnesc deopotrivă femei, bărbați, copii, vîrstnici, bătrîni, săraci și bogați, G. B. Fedorov susține în mod just că sexul, vîrsta, poziția socială și starea materială nu pot fi socotite drept cauze ale folosirii de către aceeași populație a unor rituri de înmormintare diferite. Avînd în vedere această situație, ca și caracterul eterogen al populației triburilor purtătoare ale culturii Cerneahov, el presupune că în alegerea ritului funerar, «rolul hotărîtor îl avea numai o singură împrejurare, și anume diferența de origine etnică, însă numai de origine și nu în general de apartenență etnică»². Căci oamenii care foloseau, în același timp, atît ritul incinerării, cît și pe cel al inhumării, au trăit în aceeași epocă, în aceeași așezări, au avut una și aceeași cultură și-și îngropau morții în aceeași cimitire. În amestecul diferitelor grupe etnice ce se disting în cultura Cerneahov, diferența de origine continuă, desigur, să se manifeste în riturile conservatoare care se modifică lent, și anume în riturile funerare»³.

În ceea ce privește originea celor două rituri de înmormintare, G. B. Fedorov consideră că cei care au transmis culturii Cerneahov ritul incinerăției sînt geții, populația cea mai numeroasă dintre Prut și Nistru în perioada imediat anterioară acestei culturi, prezența lor în această regiune pînă în sec. IV e.n. fiind dovedită de izvoarele istorice și descoperirile arheologice.

Referindu-se la inhumăție, autorul exclude de la început pe romani, huni, și purtătorii culturilor Przeworsk și Zarubineț, dintre cei care ar fi putut să transmită acest rit culturii Cerneahov. De asemenea, ținînd seama de intervalul cronicologic dintre perioada influenței celtice în Europa Centrală și perioada de formare și existență a culturii Cerneahov, de deosebirea dintre majoritatea obiectelor celtice și de tip Cerneahov și de diferența dintre ritul celtic al inhumării și cel de tip Cerneahov, înlătură și pe celtii din rîndul acestora, considerînd că «elementele celtice au pătruns în cultura Cerneahov doar ca un fenomen supraviețuitor»⁴.

Problema participării goților la formarea sau îmbogățirea culturii Cerneahov primește de la început un răspuns negativ. După părerea lui G. B. Fedorov, goții au împrumutat practica inhumării morților de la sarmați.

Influența triburilor iraniene asupra goților a fost discutată și mai înainte. Fr. Altheim a arătat, de exemplu, că veșmintul regesc gotic este de origine iranică. În afară de unele precizări în legătură cu perioada influenței iranienilor asupra goților, Fr. Altheim a încercat să stabilească și direcția din care s-a manifestat această influență. Astfel, el constată că îmbrăcămintea regescă de origine iranică se întîlnește atît la ostrogoți cît și la vizigoți, din care cauză presupune că această influență a avut loc încă înainte de despărțirea triburilor germanice în cele două mari grupe, ostrogoți și vizigoți, probabil în timpul lui Ermanaric⁵. Avînd în vedere «boneta frigiană» a reginei ostrogote Amalasuntha pe diptychonul lui Orestes, precum și alte detalii ale veșmintelor împrumutate de triburile ger-

¹ G. B. Fedorov, *loc. cit.*, p. 235.

² Sublinierile ne aparțin.

³ G. B. Fedorov, *loc. cit.*, p. 236.

⁴ *Ibidem*, p. 239.

⁵ Fr. Altheim, *Originea veșmintului regesc gotic*, în *AIIS*, IV, 1941—1943, p. 160—161.

manice de la iranieni, Fr. Altheim crede că această influență s-a manifestat din partea regatului bosporan, neexcluzând însă și o eventuală influență din partea triburilor iranene¹. G. B. Fedorov plasează contactul cultural dintre sarmați și unele triburi germanice în răsăritul Austriei și Ungariei încă înainte de ocupația romană.

Tot aici este cazul să amintim că arheologul italian Silvio Ferri, studiind mausoleul lui Teodoric din Ravena, ajunge la concluzia că unele elemente arhitectonice și decorative din construcția acestui edificiu se întâlnesc la monumentele aparținând triburilor nomade iranene².

Originea iranică a veșmintului regesc gotic și mausoleul lui Teodoric din Ravena arată limpede că vechii germani au venit în contact cu triburile iranene, de la care au împrumutat unele elemente de civilizație. Având în vedere locul și rolul acestor elemente culturale ale influenței iranene în viața socială, economică și culturală a vechilor germani, manifestată în primul rînd în moda de la curtea regilor goți, noi considerăm că această influență, de minimă importanță, nu presupune de loc schimbări mai profunde în viața culturală și spirituală a goților, cum ar fi, de exemplu, înlocuirea ritului funerar.

G. B. Fedorov consideră că influența sarmatilor, asupra triburilor germanice a fost deosebit de puternică, încît a dus și la schimbarea ritului funerar, domeniu în care grupurile etnice sînt mai conservatoare. Totuși, absența obiectelor sarmatice din mormintele gotice, explicată prin lipsa articolelor sarmatice din comerțul roman și prin importanța minimă a comerțului în viața economică a sarmatilor nu este argumentată suficient de G. B. Fedorov. Datorită contactului direct dintre goți și sarmați noi considerăm că nu mai era necesar ca obiectele sarmatice să ajungă la goți numaidecît prin filiera comerțului roman. În afară de aceasta, dacă goții ar fi adoptat ritul sarmatic de înmormintare, inhumăția, tre-

buia ca această influență să se manifeste în primul rînd în gusturile pentru obiectele de podoabă preferate de sarmați, pe care le găsim în majoritatea mormintelor sarmatice. Aceste obiecte, cel puțin în parte, erau lucrate de meșteri pricepuți, într-o manieră artistică superioară.

G. B. Fedorov crede că numai sarmații ar fi putut aduce ritul inhumării în cultura Cerneahov. Prezența sarmatilor în aria culturii Cerneahov este atestată de izvoarele scrise și confirmată de numeroase descoperiri arheologice. Ritul funerar sarmatic, inhumăția, și inventarul obiectelor de tip sarmatic pot fi urmărite ca elemente componente ale culturii Cerneahov. Printre aceste elemente autorul enumeră craniile deformate, diferite forme de ceramică de tip sarmatic, oglinzile sarmatice și mărgelile. De asemenea, autorul are în vedere și influența populației autohtone asupra sarmatilor. Dualitatea tipului antropologic este considerată ca un rezultat al amestecului sarmatilor cu triburile localnice.

Asocierea ritului incinerării cu cel al inhumării nu se manifestă la fel pe toată durata și pe întreaga arie de răspîndire a culturii Cerneahov. G. B. Fedorov a arătat că raportul dintre numărul de incinerări și acela de inhumări nu rămîne același, ci se modifică treptat. În necropolele timpurii de tip Cerneahov, numărul inhumărilor, în raport cu acela al incinerărilor, este mult mai redus față de numărul mormintelor de același fel din fazele următoare din evoluția aceleiași culturi. În acest sens el citează necropola de la Izvoare, dintr-o fază tîrzie a culturii Cerneahov, în cuprinsul căreia nu s-a găsit nici un mormint de incinerare³.

Aici este cazul să amintim că necropola de la Olteni (reg. București), cuprinzînd în majoritate morminte de incinerare, datează tot dintr-o fază tîrzie a culturii Cerneahov. Această descoperire dovedește că riturile funerare n-au cunoscut aceeași evoluție în întreaga arie de răspîndire a culturii Cerneahov.

¹ Fr. Altheim, *Originea veșmintului regesc gotic*, în *AISC*, IV, 1941-1943, p. 161-162.

² Silvio Ferri, *Per la storia del mausoleo di Teodorico*, în *I Goti in Occidente*, Spoleto, 1956, p. 57-64. Vezi și discuțiile purtate în legătură cu această comunicare. Același volum, p. 140-149.

³ Avînd în vedere numărul redus al mormintelor săpate în cimitirul de la Izvoare, credem, că, deocamdată, ar trebui să păstrăm unele rezerve în ceea ce privește lipsa incinerăției din această necropolă.

Referindu-se la teritoriul României, G. B. Fedorov arată că și aici influența sarmatică s-a manifestat puternic și ea se observă atât în cimitirele geto-dacice, cât și în cele de tip Cerneahov. În ceea ce privește cimitirele geto-dacice de la Vîrțișcoi și Poieniști, alături de care adăugăm descoperirile asemănătoare de la Gabăra-Porcești și Pădureni, ele se datează mai precis în sec. III e.n. și nu în sec. II–IV e.n., așa cum sînt date în lucrarea lui G. B. Fedorov.

Contribuția geto-dacilor și sarmaților la formarea culturii Cerneahov, fiecare cunoscînd un rit de înmormîntare deosebit, nu poate lămuri decît în parte problema originii celor două rituri de înmormîntare practicate de purtătorii acestei culturi. Sîntem de părere că, alături de geto-daci și sarmați, a căror însemnată contribuție la formarea culturii Cerneahov este unanim recunoscută, trebuie să avem în vedere și contribuția celorlalte elemente etnice la formarea sau îmbogățirea acestei culturi. În primul rînd ne referim la goți, care, la venirea lor în aria culturii Cerneahov, cunoșteau atât incinerarea cît și inhumarea, și care alături de sarmați ar fi putut contribui la menținerea și răspîndirea ritului inhumării pe acest teritoriu. În afară de goți,

nu trebuie să neglijăm și celelalte elemente (greco-romane, Przeworsk, Zarubineț), care ar fi putut contribui, într-o măsură mai mică sau mai mare, cel puțin la menținerea sau dispariția unuia din cele două rituri funerare cunoscute în cultura Cerneahov.

Prin acest studiu G. B. Fedorov nu a rezolvat definitiv problema riturilor funerare în cultura Cerneahov. Totuși, studiul său aduce o însemnată contribuție la cunoașterea perioadei de început a epocii migrațiilor și prin aceasta devine un ajutor prețios și în activitatea arheologilor romîni care se ocupă cu cercetarea acestei epoci. Lucrarea ar fi și mai valoroasă pentru noi dacă ar fi însoțită de o hartă a tuturor cimitirelor de tip Cerneahov din R.S. S. Moldovenească și de un tabel sumar cuprinzînd datarea fiecărei necropole și raportul dintre mormintele de incinerare și mormintele de inhumare. De asemenea, s-ar mai fi putut adăuga bibliografia referitoare la descoperirile dintre Prut și Nistru.

Cel mai interesant capitol din lucrare ni se pare a fi acela în care se vorbește despre originea ritului inhumării în cultura Cerneahov.

Ion Ioniță

HENRI SEYRIG, *ANTIQUITÉS SYRIENNES*, în *Syria*, t. XXXVI, 1–2, 1959, p. 38–89.

Sub acest titlu sînt publicate:

- 1) o monedă purtînd efigia lui Alexandru Sever bătută de Cezarea Libanului, orașul natal al acestui împărat (p. 38–43);
- 2) două relicvarii de bronz, din epoca romană, cu reprezentările simbolice ale taurului, soarelui, lunii și șarpelui (p. 43–48);
- 3) «divinități din Sidon» (p. 48–56);
- 4) trei «bractee funerare» – mici foi de aur romboidale, cu decor în relief, folosite pentru a acoperi ochii și gura celui defunct (p. 57–58);
- 5) un relief palmirenian, din secolul I e.n., dedicat soarelui (p. 58–60);
- 6) 25 monede din Decapolis, cu descrierea reprezentărilor antice de pe ele, ca: temple,

figuri de împărați romani din sec. II–III, diferite zeități, efigia lui Alexandru cel Mare, pe monede din timpul lui Commodus etc. (p. 60–78);

7) o greutate de bronz cu inscripție în limba greacă, din anii 597/598, cea mai tîrzie dată din era Tyrului, cunoscută pînă acum în inscripții (p. 78–81) și, în sfîrșit,

8) o categorie de obiecte, prezentate de autor cu subtitlul: *Flacons? grenades? éolipiles?* (p. 81–89), asupra cărora vom stăruia mai mult, ca unele ce ne interesează în chip special.

Astfel de vase mici, sferoidale, cu pereții groși, avînd fundul ascuțit și gîtul de forma unei ciupercuțe, perforată vertical, adesea frumos împodobite se întîlnesc în mare număr în așezările arabe și în muzeele din Orient. Pe teritoriul țării noastre s-a găsit un astfel de vas întreg